

תיק מסע למדריך בעקבות הנופלים

כתבה : חדווה בן סיני

"רק אם נבין שהזיכרון לא מתמקד בעבר
כי אם בעתיד, נוכל להחיות אותו ולשמר
את מעמדו"

(מתוך : זיכרון בסלון)

(אתר הנצחה לאסון המסוקים, מתוך : אתר פיקיוויקי)

מבוא

סיפור תקומתה של מדינת ישראל מונצח בספרים, בשירים, באתרי קרבות, באנדרטות ובמוזיאונים השונים של משרד הביטחון הפרושים ברחבי הארץ והמציגים את התפתחות הכוח הצבאי של עם ישראל מאז ראשית הציונות המודרנית. ייעודם של מוזיאונים אלה הוא לאצור מוצגים הקשורים בהתפתחות כוח המגן של היישוב בארץ ישראל ובהתפתחות הכוח הצבאי של צה"ל, להמחיש את סיפורי מלחמות העם לקיום עצמאי בארץ ולהנחיל את מורשת הקרב של כוחות המגן ושל צה"ל.

האנדרטות הרבות להנצחת הנופלים שהוקמו במרחביה הפתוחים של הארץ מספרות את סיפורו של הכוח המגן. ביקור באנדרטות ולימוד המורשת יעצימו את תחושת השייכות של בני הנוער למדינת ישראל ואת מעורבותם בסיפורה של המדינה ויוסיפו ממד של אחריות לפעילות להכרת הארץ ולאהבתה.

המסע הוא חלק מתהליך לחיבור בני הנוער לסיפורה של ארץ ישראל. מטרת התהליך היא לעורר בבני הנוער אחריות לפעולות זיכרון והנצחה בעתיד. במהלך המסע, בני הנוער יבקרו באתרי מורשת ובמוזיאונים ויתוודעו לסיפורי הכוח המגן ובכך תחושת השייכות שלהם לעם ולמולדת תתחדד.

אגף של"ח וידיעת הארץ חבר ליחידת המוזיאונים של אגף ההנצחה וליחידה לאנדרטות, למפעלי הנצחה ולאתר יזכור במשרד הביטחון במטרה לקדם חווית מסע המשלבת ביקור במוזיאונים ובאתרי מורשת המגוללים את סיפורו של כוח המגן בארץ ישראל.

רעיון מרכזי

להעצים את תחושת השייכות לארץ ולעם באמצעות התוודעות לסיפורי לוחמים, למורשות קרב ולתקומת מדינת ישראל.

מטרת על

לחזק את תחושת השייכות למורשת הישראלית, באמצעות התוודעות לסיפורי לוחמים לתקומת ישראל, ולהעצים את המחויבות להנצחת הנופלים.

יעדים

1. להכיר את תולדות כוחות המגן וצה"ל ממלחמת העולם הראשונה ועד ימינו.
2. להעמיק את תחושת הזהות של בני הנוער ואת הזדהותם עם סיפורי מורשת.
3. להעצים את המחויבות ואת האחריות של התלמידים לארץ, לעם ולמדינה.
4. לחבר את התלמיד לסיפורי הלוחמים באמצעות עמידה על דילמות שעמדו בפני הלוחמים.

מטרות

1. התלמידים יבקרו באתרי הנצחה ומורשת של משהב"ט.
2. התלמידים יתוודעו לסיפוריהם של לוחמים.
3. התלמידים ילמדו על ההיסטוריה ועל המורשת של האדם ושל העם בארץ באתרי קרבות ובמוזיאונים של משרד הביטחון.
4. התלמידים יעסקו בקשיים ובדילמות מוסריות שעמדו בפני הלוחמים.
5. התלמידים יאמצו אנדרטה אותה יפקדו.
6. התלמידים יציעו דרך לשמירת קשר עם משפחות הנופלים.

שיטה

1. התוכנית תבוצע במסגרת ממ"ש בן שלושה ימים לפחות.
2. באחד מימי המסע יתקיים ביקור באחד המוזיאונים של יחידת ההנצחה.
3. באחד מימי המסע יוקדש זמן לאימוץ אנדרטה: טיפוח האתר, קיום טקס ותייעודו.
4. על האנדרטה להיות בציר הנסיעה לממ"ש ולא בתחומי היישוב שבו התלמידים מתגוררים.
5. תכני המסע ישלבו תכני הדרכה, פעילויות ותכנים חברתיים הנוגעים בנושא ההנצחה והמורשת של הכוח המגן.
6. תתבצע הכנה מוקדמת לביקור באנדרטה בכיתות: חלוקת תפקידים, יצירת קשר עם משפחות הנופלים, הכנת רשימת ציוד.

הממ"ש

בתוכנית המסע יש היבטים ערכיים חברתיים. התהליכים החברתיים שזורים לאורך כל המסע והם חלק אינטגרלי משלביו ומהתהליכים המתרחשים בו – בהכנה ובהתארגנות למסע, בחוויות התבוננות, התנסות וגילוי בימי המסע, בתהליכי העיבוד והסיכום ובתוצרי המסע, כדלהלן:

א. בתהליכי ההכנה בבית הספר:

1. בהובלת ההכנה על ידי המש"צים, מועצת המסע ושאר תלמידי השכבה.
2. בהתארגנות האישית ובהתארגנות בחוליות, במסגרת כיתה ושכבה.
3. במידת המחויבות של מרבית תלמידי השכבה לתהליך ובמידת השתתפותם בו.

ב. במהלך ימי המסע בשטח:

1. בזמן הנסיעה.
2. בהליכה במסלולים, בתחנות ההדרכה, בתחנות ההפגה, במעגלי השיח והדיון.
3. בהתארגנות ללינה, בהכנת ארוחות, בהשכמה, בהתארגנות ליום ההליכה.
4. בטקסים בפתיחת המסע ובסיומו (לכל הפחות).
5. בפעילות הלילה.
6. במעגל שיח לסיכום היום והמסע שיעסוק בהיבטים חווייתיים אישיים.

ג. בתהליך הסיכום והעיבוד בבית הספר:

1. בשיעורי של"ח.
2. בשיעורי המחנך.
3. בפעילות שכבתית ובלוחות קיר, במצגות, בסרטים וכו'.

בהתאם לחוויות וללמידה שיתקיימו במהלך המסע, תעלה השאלה במה יכול התלמיד לתרום בעתיד להמשך תהליך ההנצחה וכיצד אפשר לחזק את הקשר עם קרובי הנופלים.

שיעור הכנה ליש"מ
ביקור באנדרטות בפעילות השדה של של"ח

"המעט שאנו החיים יכולים לגמול לחברינו המתים הוא הזיכרון ההולך אחריהם ואיתנו"
(יצחק רבין בהקדמה לספר "גלעד")

מסר ערכי: באחריותי לפעול להנצחה של חללי מערכות ישראל ולשימור זכרם כביטוי לאחריות אישית, לאומית וחברתית.

מטרת השיעור
התלמיד יכיר במשמעות של האנדרטות להנצחה ולזיכרון.

רעיון מרכזי
לאורכה ולרוחבה של הארץ, פזורות אנדרטות המספרות על חללים שנפלו בקרב, את סיפור האתר שבו הוקמו ואת סיפור הקרב שהתרחש באזור. האנדרטות מגוונות במראן, בגודלן ובחומר שממנו הן עשויות: יש האנדרטה העשויה שיש, ויש העשויה אבן גיר, יש אנדרטה גדולה ויש אנדרטה בדמות לוח הנצחה קטן שבו חרותים שמות. ביקור התלמיד באנדרטות יחזק את הקשר ואת הזיקה שלו לסיפור מורשת הקרב המובא באנדרטה שבה יבקר. השיעור יספק בסיס ידע ויעורר סקרנות, זאת במיצוי זמן השהייה באתר. כמו כן, יתקיים טקס באנדרטה שהתלמיד יקח בו חלק.

יעדים

1. התלמיד יציין את מיקום האנדרטה במפה.
2. התלמיד יכיר את סיפור הקרב ואת סיפור הלוחמים המונצחים באנדרטה.
3. התלמיד יתארן לביצוע מטלות הנדרשות ממנו באתר ההנצחה.

היבטים לצמצום מרחב הזרות

1. רקע ומושגים הקשורים בסיפור הקרב ובסיפורם של הלוחמים המונצחים באנדרטה שבה התלמידים יבקרו ביש"מ.
2. חיבור לסדנה שבמסגרתה היש"מ מתקיים.

היבטים ארגוניים

1. חלוקת משימות קבוצתיות או אישיות: משימת חקר הקשורה לסיפור הקרב או לסיפורם של הלוחמים, הקראת טקסטים בטקס שיערך באתר, משימות ניקיון ואחזקה באתר ההנצחה.
2. מתן הנחיות ארגוניות הקשורות בביטחון ובטיחות ובהיבטים התנהגותיים באתר הנצחה.

(לרשימת האנדרטות שבאתר יזכור)

טבלת פעילות

שלב וזמן	יעד לפי הרציונל	תוכן הפעילות	עזרים והערות
פתיחה 5 דקות	התלמיד יציין את מיקום האנדרטה במפה.	המורה יראה את מיקום האנדרטה שבה התלמידים מתעתדים לבקר במפת ארץ ישראל.	מפת ארץ ישראל
10 דקות		המורה ישאל במליאה: 1. אילו אנדרטות אתם מכירים? האם נחשפתם לסיפור המסתתר מאחורי אנדרטה כלשהי? 2. מדוע חשוב להקים אנדרטות? 3. האם על האנדרטות להיבנות במתכונת אחידה? האם יש מקום שהמשפחה, היחידה הצבאית או החברים יוסיפו אלמנטים אישיים לאנדרטות?	
גוף השיעור 10 דקות	התלמיד יכיר את המונחים: אנדרטה, יד, גלעד, ואת המקור של כל אחד מהמושגים.	מהי אנדרטה: "פסל, דמות אדם חצובה באבן או עשויה מחומר אחר" . מיוונית: andrias antos – דמות אדם. (אבן שושן) המונח "אנדרטה" מופיע בתלמוד בקונוטציה של עבודה זרה. מדובר בפסלים שמטרתם הייתה להנציח אישים חשובים, או מאורעות היסטוריים. הפסלים הוצבו במקום מרכזי, לעיתים נבנו בקנה מידה מונומנטלי, ולרוב היו מזוהים עם השלטונות. המילה אנדרטה נכנסה לשימוש בשפה העברית בימים של קום המדינה, עם הקמתן של אנדרטות לזכר חללי צה"ל. "מכיוון שהמצבות בתל אביב ובקרית ענבים אינן פסלים של בני אדם, אין השם אנדרטה הולמן, אלא היה צריך לקרוא להן מצבת זיכרון או יד." ("לשונונו לעם", עלי איתן, בלשן) גלעד: מצבת זיכרון. (אבן שושן) איזה מבין המושגים הנ"ל מתאים ביותר בעיניך לתאר מקום שבו מונצחים חללי מערכות ישראל? אנדרטת האריה השואג בתל חי ואנדרטת אלכסנדר זייד בגבעות שייח אבריק, שתיהן תואמות את הפירוש המילולי: פסל, דמות אדם חצובה באבן. המורה יציג את תמונותיהן של שתי האנדרטאות הנ"ל וישאל את התלמידים: 1. האם הן מוכרות לכם? 2. האם הסיפור שהן מנציחות מוכר לכם? 3. מה המשמעות של האנדרטות בעיניכם, שנים רבות לאחר האירועים שלהנצחתם הוקמו? 4. האם אתם מכירים אנדרטות בסגנון אחר? המורה מסכם: אנדרטות שהן חלק מסיפור קרב יכולות להיות: מבנים, משוריינים, גני זיכרון, לוחות זיכרון על בתים ובכניסה לבנייני ציבור ועוד. מה דעתכם על הנצחה באמצעות לוחות זיכרון לעומת הנצחה באמצעות אנדרטה?	מידע על אנדרטת האריה השואג ואנדרטת אלכסנדר זייד
15 דקות	התלמיד יכיר את סיפורה של האנדרטה שבה יבקר.	המורה ירשום על הלוח את שם האנדרטה שבה התלמידים יבקרו ויספר את סיפורה.	
משימה לקראת הביקור באנדרטה	התלמיד יקבל הנחיות לביצוע מטלות לקראת הביקור באנדרטה.	אפשרויות: ✓ להכין טקס שיתקיים באנדרטה. ✓ להכין דף חקר על סיפור הקרב או על הסיפור האישי של הלוחמים ששמש מצוין באנדרטה. ✓ להכין מכתב למשפחתם של החללים. ✓ אחראי לעבודות ניקיון באתר.	נספח 1 – תמונות להרחבה: "הזיכרון חצוב באנדרטות" (ניתן להשיג במה"ד נע"מ) פעילות חינוכית בעקבות אנדרטאות בארץ (תשנ"ח)

פסלו של אלכסנדר זייד (מתוך: אתר פיקיווקי)

הארי השואג בתל חי (מתוך: אתר פיקיווקי)

פעילות ערב בנושא הנצחה

שלב וזמן	יעד לפי הרציונל	תוכן הפעילות	עזרים, דגשים והערות
פתיחה 10 דקות		כשאני שומע את המילה "הנצחה" על מה אני חושב? שמש אסוציאציות: זיכרון, משפחה, קבר, אנדרטה...	לוח וטושים בשטח אפשר להשתמש בבריסטול גדול
		שאלה: למה חשוב להנציח? למי חשובה ההנצחה לעם? למשפחה?	
15 דקות		מחלקים את הכיתה לארבע קבוצות. כל קבוצה מקבלת שיר ומידע על אודותיו. על הקבוצה לקרוא את המידע ולשמוע את השיר.	נספח 2 שירים ופרטי מידע
20 דקות		במליאה: משמיעים את השירים וכל קבוצה מספרת את סיפור הנופל, סיפור השיר. הקבוצה משתפת בדברים שלמדה בהאזנה לשיר. הקבוצה בוחרת מתוך "סל היגדים או אימוג'ים (רגשונים)" את שהכי מתאים לתאר את הרגשתה כלפי השיר.	נספח 3 רשימת היגדים מבחר אימוג'ים (רגשונים)
סיכום		מה השגנו בדרך זו של הנצחה? (מורשת, זיכרון, כבוד, אמונה בדרך, דוגמה אישית)	

(נספח 2)

שום דבר לא יפגע בי

כנסיית השכל

מילים: ארז שטרק

לחן: יורם חזן

אקורדים

שום דבר לא יפגע בי, שום דבר
לא אישה לא כדור מחבלים, שום דבר
כי ככה נשבעתי לאחי, אחותי, להורים
ובכיתי בלילות ודאגתי בימים
כי פחדתי שמשהו יפגע בהורים
וקולו של אבי מהדהד לי בראש כבר שנים

אם יקרה לך משהו
אין לי טעם לחיים
אין לי טעם למחר
אין לי טעם לחיים
אין לי טעם למחר

אם אתם עומדים כאן מעליי
כנראה שלא עמדתי בהבטחתי
מצטער, בחיי
מצטער, בחיי
מצטער, בחיי

אם יקרה לך משהו...

שום דבר לא יפגע בי
שום דבר
לא אישה לא כדור מחבלים
שום דבר

סגן ארז שטרק ז"ל נפל באסון המסוקים
בפברואר 1997.

במהלך שירותו הצבאי, ניהל ארז מחברת ויומן.
במהלך השבעה, מצאו האחים שלו את המחברת,
ולפני העמוד האחרון, נמצא ציור של מצבה
כשהשם 'ארז' כתוב עליה. בעמוד הבא, הופיעו
מילות השיר "שום דבר לא יפגע בי".
לימים הלחין את השיר יורם חזן, וכנסיית השכל
ביצעה אותו כחלק מפרויקט "עוד מעט נהפוך
לשיר". השיר של ארז הגיע למקום החמישי
במצעד השנתי של גלגל"צ בתשס"ח.
"בזכות השיר הזה, ארז חי בכל מקום בבית. זה
חלק מההנצחה שלו," סיפרה אימו, ברכה.
מלבד היותו כותב מוכשר וחייל למופת, הצטיין
ארז בתחום נוסף: כדורעף. כבר מגיל צעיר, בבית
ספר רוגוזין בקריית אתא, נמשך לספורט בכלל
ולכדורעף בפרט. אורי שפירא, שהיה מורה לחינוך
גופני ולכדורעף בבית הספר, סיפר: "הוא היה
תלמיד בכיתת הספורט ובמקביל שיחק בקבוצת
הנוער של קריית אתא. ילד ממושמע וחרוץ,
כישרוני מאוד, שהגיע עד נבחרת הנוער של
ישראל". כשהגיע לגיל 18, היה על ארז להחליט:
כדורעף או צבא. מאמניו רמזו לו שיש לו עתיד
בענף וכי כדאי לו להישאר בו. "בגילאים האלה
קשה להגיד לאיפה הוא היה מגיע, אבל עם
ההתמדה והרצון שלו להצליח ועם הנתונים
האתלטיים שלו, הוא היה יכול בוודאות להגיע
רחוק מאוד," הבהיר שפירא, אחד ממאמניו.
לבסוף בחר ארז בקריירה צבאית.

סיפור חייו של ארז, אתר "יזכור"

אני שומע שוב

שלמה ארצי

מילים: נמרוד גאון
לחן: שלמה ארצי

אקורדים

אני שומע שוב ברגעי השלווה
את ג'ניס ג'ופלין שרה בלוז ישן
על בובי מק-גיי. רביעייה קאמרית
מנגנת מוסיקה צלולה מעבירה בי
שוב אותן צמרמורות עונג ידועות.
אבל אני חייל – ואל תבכי לי ילדה.

אני מוסיף ללכת מוסיף בשביל הצר,
מושך במעלה הדורות רב החתחתים.
מעליי ציפורים, דואות חופשיות
והרוח במרחבים – כמו קוראת תגר,
אבל אני חייל – ואל תבכי לי ילדה.

אהבתי – רגעי זיכרונות וגעגועים טרופים.
על השולחן סיפורים של צ'יכוב, כאבן שאין
לה הופכין, כי אני הוא אדם מחופש
לחייל, כפות בכתונת משוגעים –
אז בכי לי ילדה על רגעי הבדידות,
על הציפיות ועל השנים, ובכי על
שני לבבות אוהבים ורחוקים.

"שיר חייל", המוכר גם בשם "אני שומע
שוב", שהן מילותיו הראשונות, הוא שיר
אשר כתב סרן נמרוד גאון, שנהרג במלחמת
יום הכיפורים.

השיר התפרסם לאחר נפילתו כשלמה
ארצי הלחין וביצע אותו. השיר נכלל
באלבומו "דרכים" משנת 1979.
נמרוד גאון נולד בשנת 1951 בקיבוץ גבולות
שבנגב. כשהיה בן עשר, עבר עם משפחתו
לאשקלון, ובהמשך התחנך במחזור הראשון
של הפנימייה הצבאית לפיקוד בתל אביב.
הוא התנדב לחיל השריון והגיע לדרגת סגן
ושימש בתפקיד מפקד פלוגה. ב-7.10.1973,
ביומה השני של מלחמת יום הכיפורים, נהרג
גאון בקרב שהתחולל על גדות תעלת סואץ
והוא בן 22.

לאחר מותו, ביום הזיכרון תשל"ד, שודרה
בגלי צה"ל תוכנית לזכרו בשם "חיי אדם".
שנה לאחר מכן, הוציאה משפחתו ספר
לזכרו ובו דברי חברים על דמותו, מכתבים,
זיכרונות, שירים שכתב ותצלומים. שם
הספר, כשם משפט מאחד משיריו, היה "אני
חייל ואל תבכי ילדה" – משפט הלקוח
משיר-מכתב ששלח לחברתו, עמליה. הוריו
שלחו את שיריו לזמר הנערץ עליו, שלמה
ארצי. כעבור כמה שנים, כשנתבקש ארצי
לבצע עבור גלי צה"ל שיר ליום הזיכרון, הוא
בחר להלחין את השיר, שנקרא "שיר חייל".
השיר נכתב כמכתב לחברה ובו מתואר
החייל כאדם, על עולמו התרבותי, הכולל
האזנה למוזיקה כמו לשיר "בלוז ישן על
בובי מקגיי" מאת ג'אניס
ג'ופלין ונגינת רביעייה קאמרית, סיפורים
של צ'יכוב ועוד. האדם, שהמלחמה והחיילות
אינן מתכונות אופיו, מרגיש בצבא
כ"מחופש" לחייל, "כפות בכתונת משוגעים"
והוא בודד ומתגעגע...

[סיפורו של נמרוד גאון מתוך אתר "יזכור"](#)

חזק חזק

גידיו גוב

מילים: נדב הררי
לחן: יהודה פוליקר

אקורדים

אני אוהב אותך חזק גם כשאת עייפה
אני אוהב אותך גם כשאת מדוכדכת
אני אוהב אותך חזק גם כשאת עצבנית
אוהב אותך חזק גם כשאת פרועה

אני אוהב אותך חזק, אפילו כשאת לא לובשת
את השמלה הכי יפה, הכי יפה שלך
אפילו כשלא צבעת את העיניים בשחור
אפילו שלא התבשמת או עשית את תסרוקתך

אני אוהב אותך חזק, חזק חזק חזק
ולא יעזור לך אם את עייפה או מדוכדכת
אני אוהב אותך חזק, חזק חזק חזק
ולא יעזור לך אם את עצבנית, פרועה

אני אוהב אותך, לא יעזור לך כלום
לא תצליחי להעביר את אהבתי
אני אוהב אותך חזק, חזק חזק חזק
אפילו כשלא לבשת את השמלה הכי יפה שלך

אני אוהב אותך חזק, חזק חזק חזק
ולא יעזור לך אם את עייפה או מדוכדכת
אני אוהב אותך חזק, חזק חזק חזק
ולא יעזור לך אם את עצבנית, פרועה

אני אוהב אותך חזק, חזק חזק חזק
ולא יעזור לך אם את עצבנית, פרועה

את שירו של נדב הררי ז"ל הלחין יהודה פוליקר לפרויקט "עוד מעט נהפוך לשיר". נדב הגיע לקבוץ יפתח באוגוסט 1965 במסגרת שירותו הצבאי בגרעין נח"ל. לקראת סוף השירות שלו, נוצר חיבור בינו לבין נגה, בת קיבוץ יפתח. נדב כתב שירים רבים על מערכת היחסים בין שניהם, וביניהם את השיר "חזק חזק". נגה זכרה: "השיר נכתב כשהייתי בת 17 וחצי, גרנו בחדר רווקות, והוא היה משרבט לי הרבה על פיסות נייר שמצא. נולדו אז הרבה שירי אהבה. זה אחד מהם. שמרתי את כל השירים. אחרי כשנתיים, ערכתי כמה מהם בחוברת ליום הולדתו. אבל רוב השירים נשארו בלי טיפול, בכתב יד, אצלי." נדב ונגה התחתנו, הראשונים להינשא בבני יפתח, בנם רועי הוא ראשון הנכדים של הקיבוץ. נדב היה שובב גדול. איש שמח וטוב לב, בעל ראש מבריק ויצירתי, אוהב זמר, ולא רק זמר ישראלי. חבריו שמעו בעיקר את להקת הנחל ואת הגבעטרון וממנו שמעו לראשונה על הביטלס ועל אלביס ועל אחרים עטורי הילה זרה. חבריו מעידים כי בקטיף במטע היה מנצח את כולם בזיהוי שירים ברדיו לפי הצלילים הראשונים שלהם. באוקטובר 73, ביומה האחרון של מלחמת יום הכיפורים, נהרג נדב כשיצא בכוח שריון לחלץ את "כוח יהודה", יחידת צנחנים שנקלעה לקרב קשה באזור העיר סואץ.

[סיפורו של נדב הררי באתר "יזכור"](#)

דודו

מילים: חיים חפר

לחן: אלכסנדר אוריה בוסקוביץ
קיימים שבעה ביצועים נוספים לשיר זה

הערב יורד עלי אופק בוער,
רוחות בצמרת הרטיטו,
ואנו סביב למדורה נספר
על איש הפלמ"ח ושמך דודו:

איתנו הלך במסע המפרד,
איתנו סייר הוא בגבול,
בקומזיץ היה מזמר ועוד איך,
איתנו סחב מן הלול...

הגישו פינג'אן והגידו:
היש עוד פלמ"חניק כמו דודו?

הייתה לו בלורית מקורזלת שיער
הייתה לו בת צחוק בעיניים,
ועת הקיפוהו בנות עד צוואר –
צחק הוא עד לב השמיים.

אך ליל הורדה מן הלב לא יחלוף –
עת עוגן בחושך חרק,
הוא ילד נשא מן הים אל החוף,
ליטף את לחיו ושתק.

חשבו אז החבר'ה: אבוד הוא,
לאן התגלגלת, יא דודו?

והנה הזקס בא בערב אחד,
זרח אז ירח של קיץ,
ודודו חיבק את הסטן שביד,
וחרש יצאנו לבילל...

עם שחר הבאנו אותו מן הקרב.
הברוש צמרתו אט הרכין.
רק מי ששכל את הטוב ברעיו
אותנו יוכל להבין...

רעי, נא אמרו והגידו:
העוד מחיך הוא שם, דודו...?

דודו צ'רקסקי נולד בחיפה וגדל בכפר
אז"ר. בן למשה ראובן צ'רקסקי, איש
העלייה השנייה והגדוד העברי, ולחנה
(לבית אפשטיין), ממגני תל חי. בשנת
1942, סיים בית ספר מקצועי כחרת
והתגייס כנוטר למשטרת היישובים
העבריים ושירת בה כשנתיים. בשנת
1944, התגייס לפלמ"ח ומונה למפקד
מחלקה. היה בין מקימי רמות נפתלי
ומבוני המבצר במקום ושימש מוכתר
היישוב.

ב-20 באפריל 1948, השתתף בהתקפה
השנייה על משטרת נבי יושע. כמפקד
מחלקת הפריצה, פרץ עם המטען שנועד
להבקיע את קיר המצודה, אך נפצע
מרימון שהשליכו מגניה. הוא נהרג ליד
החומה ונקבר בקבר אחים בבית הקברות
בנבי יושע. אחרי מותו הוענקה לו דרגת
סגן.

עוד בחייו של צ'רקסקי, כתב ידידו, חיים
חפר, שיר בשם "דודו" למחזה "הוא הלך
בשדות" המבוסס על דמותו. השיר, בלחנו
של אלכסנדר אוריה בוסקוביץ', לא נכנס
לבסוף להצגה ובוצע לראשונה על ידי
הלהקה הצבאית הארצית במלחמת
העצמאות. יוסף מילוא, במאי ההצגה ומי
שהזמין את השיר ממחבריו, חשב שהוא
כבד מדי ולכן לא שילב אותו, אולם זמן
קצר לאחר הבכורה, אולי בשל הצלחתו
בציבור, חזר השיר להצגה והוא חלק
ממנה בכל ההעלאות שהיו מאז. השיר
היה עם הזמן לאחד מסמלי יום הזיכרון
ותרם לקיבוע דמותו של הפלמ"חניק
בזיכרון הלאומי הישראלי.

[סיפור חייו של דודו מתוך אתר "יזכור"](#)

צעיר

רגיש

אנושי

קרבי

אהוב

משפחתי

ציוני

חששן

עצוב

טקס לדוגמה

אנדרטת אסון המסוקים

קטע קריאה (מידע על הקרב, על כוח המגן או על נופלים המונצחים באתר)

בליל ארבעה בפברואר 1997, התנגשו שני מסוקי יסעור של חיל האוויר מעל עמק החולה. המסוקים הובילו לוחמים מחטיבת הנח"ל ומיחידות נוספות למוצבים שבדרום לבנון. כל 73 החיילים שהיו במסוקים נהרגו. אחד המסוקים התרסק במושב שאר ישוב, והשני התרסק בשדה פתוח ליד קיבוץ דפנה.

קטע קריאה (דברים שנכתבו על הקרב, על כוח המגן או על נופלים המונצחים באתר)

חיים חפר כתב אז: "מן הטיסה האומללה ההיא – אין ניצולים. ספרנו אותם: שבעים ושלושה ארונות-כחול-לבן של חיילים. ספרנו אותן: שבעים ושלוש משפחות של שכולים. רק את עצמנו לא ספרנו, את עצמנו, האבלים. את אלה שהמוות ההוא היה להם לפתע שכול אישי. את אלה שיום רביעי באותו שבוע איננו יותר יום שני ושלישי. את אלה, שהצילומים בעיתונות, בעמוד הראשון, חדרו כמו קרן-לייזר אל המוח, מבעד לאישון, ואינם נותנים מנוח ואינם נותנים לישון. ובדממה הזאת של מבטם, שאין לה נשימה וקול, הם לוחשים לנו: גם אתה אינך ניצול".

לקריאת יזכור, הקהל מתבקש לעמוד על רגליו.**יזכור**

יִזְכֹּר עִם יִשְׂרָאֵל אֶת בָּנָיו וּבָנוֹתָיו,
הַנָּאֲמָנִים וְהָאֲמִיצִים, חִילֵי צָבָא-הַגָּנָה לְיִשְׂרָאֵל,
וְכָל לוחְמֵי הַמַּחְתָּרוֹת וְחֻטִּיבוֹת הַלוחָמִים
בְּמַעֲרָכוֹת הָעֵם, וְכָל אֲנָשֵׁי קְהִילַת הַמּוֹדִיעִין
וְהַבִּטְחוֹן וְאֲנָשֵׁי הַמִּשְׁטָרָה אֲשֶׁר חָרְפוּ נַפְשָׁם
בְּמַלְחָמָה עַל תְּקוּמַת יִשְׂרָאֵל,
וְכָל אֵלֶּה שֶׁנִּרְצְחוּ בְּאַרְץ וּמְחוּצָה לָהּ
בְּיַד מְרַצְחִים מְאֻרְגָּנִים הַטָּרוּר.

יִזְכֹּר יִשְׂרָאֵל וְיִתְבָּרַךְ בְּזֵרְעוֹ וְיֵאָבֵל עַל זֵי הַעֲלוּמִים
וְחֻמַּדַּת הַגְּבוּרָה וְקִדְשֵׁת הַרְצוֹן וּמִסִּירוֹת הַנֶּפֶשׁ
אֲשֶׁר נִסְפוּ בְּמַעֲרָכָה הַכְּבֵדָה.

יִהְיוּ חֻלְלֵי מַעֲרָכוֹת יִשְׂרָאֵל עֲטוּרֵי הַנֶּצֶחוֹן
חַתוּמִּים בְּלֵב יִשְׂרָאֵל לְדוֹר דּוֹר.

הקהל מתבקש לשבת

השיר "אצלנו בגן" מסמל יותר מכול את מבצע "צוק איתן", אולם בחרנו בו מפני שבעינינו הוא מספר על ההתמודדות הקשה עם המציאות הישראלית. מציאות שבה הילדים שלנו רק מסיימים בית ספר, עדיין רוצים לבלות ולהתאהב, להכיר ולהתרגש, וכבר הם נהיים לגיבורים שמגנים על המדינה שלנו. נהיים אלה שמתים כדי להגן על המולדת. השיר אינו מתייחס לחיילי צה"ל ולא מתאר עלילות גבורה וקרבות הרואיים, אלא מפגין חולשה, אנושיות – שהיא כל כולה כוח. זו ההווה הישראלית שלנו.

אצלנו בגן**קטע קריאה (מידע על נופל המונצח באתר)**

שחר רוזנברג נולד בנס ציונה ב-24.2.1977. שחר למד בבית הספר היסודי "ראשונים" וסיים את לימודיו בבית ספר תיכון ע"ש "בן גוריון". הוא השתייך לתנועת הנוער "מכבי צעיר" והרבה לקרוא ספרי פסיכולוגיה ואנתרופולוגיה.

כאשר מכרים נסעו לחו"ל, ביקש תמיד שיביאו לו ספרי אומנות וציור. הוא אהב את עבודותיהם של ליאונרדו דה וינצ'י, סלבדור דאלי ופיקאסו והוקסם מכתביו של ניטשה. בנוסף לאהבתו לאומנות ולספרות, היה שחר אוהד נלהב של מכבי תל אביב בכדורגל. כאשר הגיע זמנו להתגייס לצה"ל, ביקש להתגייס ליחידה קרבית, ובשל בעיה רפואית נזקק לאישור הוריו ולעזרתם בשכנוע הרופאים שהדבר אפשרי. הוא התגייס לצה"ל בסוף 1995 והיה מש"ק קשר ביחידה.

שחר היה בין הנופלים באסון המסוקים.

קטע קריאה (דברים על הנופל שכתבו הקרובים אליו)

אביו כתב לו :

כותב אליך בני עם המון געגועים וזאת לאחר לא מעט חודשים של עצלות מחשבתית ובטלות גופנית. בראשי מסתובבת אמרה אותה שמעתי מאחד הורי החיילים שנפלו באסון המסוקים וכה אמר אותו יהודי "אני משלים עם דבר אחד וזה שלא אשלים לעולם את אובדן היותך." נכון בן מילים קשות המהוות למעשה בסיס להמשך חיותינו בעולם זה.

קטע קריאה

לא אשלים לעולם ילד, שלא אזכה לראותך מחייך
לא אשלים לעולם ילד, שלא אשמע רעם צחוקך המתגלגל
לא אשלים לעולם ילד, שלא תיסע לחקור ולתור ארצות רחוקות
לא אשלים לעולם ילד, שלא תחבקני לעודדני
לא אשלים לעולם ילד, שלא תטמון פניך בחזי בכדי שלא להיפרד
לא אשלים לעולם ילד, שלא אוכל להביט בך מהצד בגאווה
לא אשלים לעולם ילד, שלא אוכל להשלים.

אם אלוהים / אפרים סידון

אם אלוהים אוהב אותם צעירים צעירים
למרשותיו,
שיירד להתבונן בהם פה –
שלא ייקח אותם אליו.
אם אלוהים רוצה להתבשם מיופיים
ונעוריהם,
שלא יחטוף אותם לשמיים –
שישמור כאן
עליהם.

למה כל כך דחוף לו
לראות אותם מתים?
יש לו הרי את כל הסבלנות,
את כל הזמן, את כל העיתים,
יש לו את כל העידנים, את כל הנצח,
את כל העונות.
ולנו יש כל-כך מעט זמן, איתם ליהנות,
רק כמה שנים טובות
תקופה קצרה כל כך,
עם הבן, עם הילד,
עם החבר, עם האח.
זמן קצר, זמן שאול, זמן אוזל,
זמן שעוד מעט יחלוף.
וגם מן הזמן הקצר הזה,
הוא עוד מעז לחטוף.
ולקחת בחוזק יד
וללא בושה ממש.
ולגזול ברגע אחד
את כבשת הרש.

אם אלוהים אוהב אותם צעירים
צעירים,
לצד כיסא הכבוד,
אז שידע שגם אנחנו אוהבים אותם,
מאוד
אני לא יודע כמה –
אבל בטוח לא פחות.
והוא הרי קיבץ סביבו אלפים
ורבבות
מכל פינה מכל יישוב,
מכל חצר.
לו יש המון צעירים –
ולנו אחד, או שניים,

לא יותר.
אם אלוהים אוהב אותם צעירים ויפים,
אנו מתפללים ומבקשים מכבודו,
שישמור עליהם מקרוב –
אבל כרגע לא ממש לצידו.

(השיר נכתב ליום הזיכרון של שנת 2011)

את השיר "מיליון כוכבים" כתב והלחין יפתח קרזנר, או כפי שכונה בפי מכריו: "יפתי", בשנת 2006 לזכר חברו הטייס סרן תם פרקש שנהרג במלחמת לבנון השנייה. את השיר שרה לראשונה אחותו של תם, עמית פרקש, בהלווייתו.

השיר הושמע בתחנות הרדיו והיה לשיר המזוהה ביותר עם מלחמת לבנון השנייה. השיר פונה אל תם המנוח החל משורת הפתיחה: "רצית לעוף, רצית כבר הלאה" ובמרכזו בקשה, המופיעה בסוף הבית הראשון ובסוף השיר: "תן רק עוד שנייה אחת לומר לך שלום".

[שיר: מיליון כוכבים](#)

קטע קריאה

דברים שכתבה ב-2010 אורלי אחות של אבישי גידרון שניספה באסון המסוקים:

"אוהבת ומתגעגעת
8 שנים של דלת סגורה, ודרכה אתה לא נכנס.
משנה לשנה אני תופסת כי אין דרך חזרה וחייד הסתיימו ב-4.2.1997.
אפשר לבכות, אפשר לעבור הלאה, אך אל תטעה לרגע כי בתוכי נצורים המון זיכרונות יפים ומתוקים שישארו בליבי לעד.
אבישי יקר, במה אתחיל, האם בחסרונך? האם בגעגועים הצפים בי לעיתים קרובות? האם בחלומות בהם אני פוגשת אותך? האם בלספר לך מה הפסדת אצלנו במשפחה ב-8 השנים האחרונות?
אבישי. אבישי אחי הקטן והיפה, לימדת אותי בדרך חייך כיצד לנצל כל רגע ורגע בחיים ולמלא רגעים אלו בחיוכים, אושר והמון אהבה.
האובדן שלך, אחי היקר, ביגר אותי, עזר לי להסתכל על החיים בפרספקטיבה אחרת, נתת לי אומץ וכוח לנסות ולהתנסות במשאלות ובחלומות ליבי, נטעת בי את האמונה כי לא משנה איזה מכשול עומד לפניי, אוכל להתגבר ולהתמודד עימו ולהמשיך הלאה.
תודה לך אחי, על כל מה שלימדת אותי, בחייך ובמותך! דרכך למדתי גם מהי הקשבה, תמיכה, אהבה וחברות."

להלן דברים שנשאו הרמטכ"ל, רב אלוף גדי אייזנקוט, ונשיא המדינה, מר רובי ריבלין, בטקס זיכרון לאסון המסוקים שנערך בינואר 2018:

"21 שנים חלפו מאז דפקו המבשרים על דלתות הבתים ובישרו את הבשורה הנוראה: "בנכם איננו עוד". 21 שנים של כאב וגעגוע. 21 שנים בהן למדו המשפחות עד כמה מוחשי ועמוק הוא החלל. בלילה ההוא, הלילה של טיסת המוות, רעדו השמיים. מרעידים את החיים של כולנו, קורעים אותם לעולמי עד.
שבעים ושלושה הלוחמים שירתו יחד, המריאו יחד למשימה המשותפת באזור הביטחון ונהרגו יחד. הם היו תבנית נוף מולדתנו, בן העיר ובן הכפר והקיבוץ, חילוני ודתי, בדואי דרוזי ויהודי. כולם יחד, כולם אוהבי הארץ, שפעלו בתחושת אחריות ומחויבות משותפת להבטחת בטחון מדינת ישראל".

"אסון המסוקים שורף בלב לכל אחד מאתנו, גם מהמחשבה על כל מה שהחמיצו הנופלים, על מה שיכלו להיות, אם לא היו נהרגים, לבושים במדי צה"ל, ממלאים את שליחותם, במשמרת שלהם, לשמור על כולנו. זה הזמן לעצור לרגע ולשאול: האם גם אנחנו עושים את הכול אחד בשביל השני? אני חושב לעצמי על אחדות המוות של 73 החיילים – יהודים, דרוזים, בדואים, דתיים לצד חילונים, עולים חדשים ובני הארץ, תושבי עיר וקיבוץ, צפון ודרום. חושב ושואל, האם אנחנו, החיים, עושים כל מה שאפשר עבור האחדות הזו? יהיה זכר הבנים ברוך"

**שנים רבות אחרי האסון, אנו יודעים שאין מזור לכאב. יהי זכר הבנים ברוך לעד.
לשירת התקווה הקהל מתבקש לעמוד.**

[התקווה](#)
תם הטקס.

מעגל של"ח

רגע לפני שמתחילים חשוב להבהיר :

- ❖ מדבר רק מי שקיבל רשות דיבור (באמצעות סדר קבוע, באמצעות חפץ דיבור וכד')
- ❖ השיח יכול להבחרת עמדות בנוגע לנושא שהועלה ולא התנגחות.
- ❖ יש להקשיב לדוברים קשב רב ואמפתי.
- ❖ אין להגיב לדברי המדבר.

ביקור באנדרטה

שחזור:

מה עשינו היום? מה הייתה הפעילות שהשתתפנו בה היום? באיזה תוכן עסקנו בהקשר לסיפורה של האנדרטה? (למדנו על האנדרטה, הגענו אל האתר וערכנו עבודות גינון וניקיון סביבו, ערכנו טקס, נפגשנו עם בני המשפחות השכולות, כתבנו מכתב למשפחות וכו').

שאלות למנחה:

מה חידש לכם היום?

אילו ערכים שאתם יכולים להזדהות איתם גם היום עלו מסיפורי הקרבות ומסיפורי הלוחמים והיכן ערכים אלו יבואו לידי ביטוי בחייכם?

מסקנות:

מה עוררה בכם הפעילות באנדרטה?

אילו מחשבות עורר בכם המפגש עם המשפחות השכולות או כתיבת מכתבים להן?
מה הייתם רוצים לעשות בחיי היומיום שלכם בעקבות פעילות זו?

סיכום:

"ממעגל של"ח – שיעור לחיים בביקור באנדרטה – לקחתם..." ; "התחברתם אל..." ; "הבנתם ש..." ; חשוב לכם..."

פעילות ערב הווי

שחזור:

מה היה בפעילות ערב ההווי? כיצד התנהל הערב מההתכנסות ועד הסיכום? (חלוקה לקבוצות, כל קבוצה והשיר שקיבלה, עבודה בקבוצות, השמעת השירים במליאה ושיתוף כל קבוצה במה שלמדה על השיר).

שאלות למנחה:

מה למדתם מהעיסוק בהנצחה דרך שירים?

מה דעתכם על כתיבה אישית של הנופל שנהיית לנחלת הכלל?

האם כתיבה אישית של חלל, המתפרסמת מקדמת את ההנצחה שלו?

האם אתה היית בוחר לפרסם קטע אישי שכתב חלל אותו הכרת אישית? או שהוא נמנה על קרוביך?

"רוצה לפנות לכל בן אדם בנפרד שקורא את הפוסט הזה, קחו לכם רגע של שקט שימו שיר רגוע שאתם אוהבים, תעצמו את העיניים, תתרכזו בבן אדם אחד מכל 23,741 הנופלים אחד. תעצמו את העיניים תראו אותו מולכם ותנו לרגשות לקחת אתכם לאן שזה יוביל אתכם" (עמית בן גאול, יום הזיכרון 2019)

נץ קפה

לנו אין מצבת החייל האלמוני, אמר דוד בן גוריון בראשית שנות החמישים של האמה ה-20, כשביקש להעלות על נס את הדרך שבה טיפל צה"ל הצעיר בחלליו. עד היום, צה"ל ומשרד הביטחון נמנעים מהקמת אנדרטה לחיילי צה"ל שנקברו באלמוניותם. "איתן ומשרד הביטחון לא מפסיקים לעבוד כדי לחבר שם של חלל לקבר אלמוני", אמר אריה מועלם, סמנכ"ל במשרד הביטחון, ראש אגף משפחות הנצחה. "לכן אין בישראל קבר החייל האלמוני. זו המחויבות שלנו לחיילים הנופלים ולמשפחותיהם".

אין לנו חיילים אלמונים / יהודה עמיחי

אין לנו חילים אלמונים,
אין לנו קבר החיל האלמוני,
מי שרוצה להניח זר
צריך לפרק את זר
להרבה פרחים ולחלקם
לעלים ולפרס.
וכל המתים שבים הביתה
ולכלם שמות,
גם לך, יונתן
תלמיד, אשר שמך ביומן הכיתה
בשם ברישית המתים.
תלמידי שהיית,
בעל שם שהיית,
בעל שם.
באחרונה ישבתי איתך
בארגז מכונת בדרך העפר
לד עין גדי. אבק
התרומם מאחוריני
ולא ראינו את ההרים.
אבק הסתיר את מה שצריך
היה לקרות שלש שנים
לאחר מכן: עקשו.
אנא, גם אלה שלא הכירו אותנו,
אהבו אותנו גם אחר מותנו,
אהבו אותנו: עקשו חלל,
מקום ריק שצורתו – צורתו
ושמו – שמו.

תחנת הדרכה

בהמשך לנושא שעסקנו בו ב"נץ קפה": נדבר על המחויבות שלנו, כמדינה, לעשות כל שבידינו כדי לזהות את שם החלל הקבור בקבר חייל אלמוני.

צוות אית"ן – צוות לאיתור נעדרים בצה"ל

את צוות אית"ן הקים לראשונה חיל האוויר במהלך מלחמת יום הכיפורים במטרה לאתר צוותי אוויר נעדרים שמטוסם הופל. הצוות הוקם ביוזמתו ובפיקודו של שלמה בן אלקנה, שהיה אז קצין בממשל הצבאי בעזה. בן אלקנה היה בעל ניסיון באיתור נעדרים, ובין היתר איתר לאחר מלחמת ששת הימים את קברו של גיבור ניל"י אבשלום פיינברג, שנעדר מאז מלחמת העולם הראשונה.

בעקבות ההצלחה הגדולה של צוות אית"ן, הוחלט להרחיב את המשימה ולנסות לאתר נעדרים צה"ל אחרים. היחידה, שפעלה בכפיפות לחיל האוויר, הופעלה כיחידה מטכ"לית בידי מחלקת נפגעים באגף כוח אדם. בסוף שנות השמונים של המאה ה-20, אורגן מחדש באכ"א מרכז איתור נעדרים כמרכז שליטה על כל מערך איתור הנעדרים צה"ל.

כיום, ענף אית"ן במחלקת נפגעים אחראי לנושא איתור הנעדרים בצה"ל, מנהל תרגילים המאמנים צוותים לאיתור נעדרים, שומר על קשר עם משפחות השבויים והנעדרים ומנהל חיפושים אחר חללים שמקום קבורתם לא נודע. היחידה מורכבת מחמישים אנשי מילואים, הפועלים בהתנדבות, ועובדת בשיתוף פעולה הדוק עם מצ"ח, עם אנשי מודיעין, עם משטרת ישראל, עם משרד הבטחון ועוד.

יהושע חבר נולד בעיר חלב שבסוריה ב-23.7.1928. בשנת 1945, כשהיה בן 16, עלה לארץ ובשנת 1947 הצטרף לקיבוץ נען. כשפרצו המאורעות בסוף אותה שנה, הצטרף ל"הגנה". פעל בקבוצת חבלנים, נמנה על מגני תל אביב והשתתף בקרבות אבו כביר, סלמה, יפו-מנשייה, יאזור וכן בכיבוש צריפין ובית דגון. ב-11.7.1948, בפתחת "מבצע דני" בקרב לכיבוש לוד ורמלה, נפגע יהושע מירי ישר. חבריו, שנסוגו לכיוון צריפין, השאירו את גופתו בשטח נוכח התקפת האש החזקה של האויב. יום לאחר הקרב שבו נפל יהושע, נכנעה רמלה לכוחותינו. טוראי יהושע חבר ז"ל נעדר מיום הקרב.

עם שוך הקרבות, הובאה גופת אלמוני מרמלה לבית חולים "הדסה" והובאה לקבורה לאחר יומיים בבית העלמין בנחלת יצחק. על המצבה נרשם "אלמוני מרמלה 12.7.1948".

בשנת 2014, הובילה חקירת אית"ן (ענף לאיתור נעדרים בצה"ל) לזיהוי גופת האלמוני כיהושע חבר. ב-27.11.2014, הוצבה מצבה על קברו במקום מצבת האלמוני. מפקדו כתב עליו בעלון הגדוד: "כשמו כן היה: חבר לכול, טוב לכול. לא ידע פירוש להרע לזולת... היה מקבל כל פקודה ומבצעה על הצד הטוב ביותר".

מייזם תש"ח

בראשית שנות התשעים של המאה ה-20, במהלך עדכון ספר ה"יזכור" לחללי מלחמת העצמאות, הציע ההיסטוריון רמי יזרעאל ליחידת אית"ן ולמא"ן לנסות לאתר נעדרים מקרבות תש"ח ומפעולות צבאיות אחרות. לאחר ניסיון מוצלח, שבמהלכו אותרו כמה קברים של נעדרי צה"ל מתש"ח, נכנסה פעילות זו לסדר היום הקבוע של ענף אית"ן, תחת ניהולו של החוקר נרי אראלי.

נתונים

נותרו ארבעה נעדרים שגורלם לא נודע: רון ארד, גיא חבר ושניים משלושת נעדרי קרב סולטאן יעקוב: יהודה כץ וצבי פלדמן. 171 חיילים נוספים מוגדרים חללים שמקום קבורתם לא נודע, אלו נפלו ב-108 אירועים שונים. קיימות עדויות מהימנות כי חיילים אלה נהרגו, והם מכונים בראשי תיבות מקל"ן: מקום קבורתו לא נודע. מאלה, 98 הם חללי מלחמת העצמאות, 15 חללי המשחתת אח"י אילת, ו-16 חללי מלחמת יום הכיפורים. בנוסף, בבתי הקברות בישראל קיימים עדיין 25 קברים שעליהם נכתב "אלמוני", כיוון שזהות הקברים בהם לא פוענחה.

לכל איש יש שם

מילים: זלדה

לחן: חנן יובל

לכל איש יש שם

שנתן לו אלוהים

ונתנו לו אביו ואימו

לכל איש יש שם

שנתנו לו קומתו ואופן חיובו

ונתן לו האריג

לכל איש יש שם

שנתנו לו ההרים

ונתנו לו כתליו

לכל איש יש שם

שנתנו לו המזלות

ונתנו לו שכניו

לכל איש יש שם

לכל איש יש שם

לכל איש יש שם

שנתנו לו חטאיו

ונתנה לו כמיהתו

לכל איש יש שם

שנתנו לו שונאיו

ונתנה לו אהבתו

לכל איש יש שם

שנתנו לו חגיו

ונתנה לו מלאכתו

לכל איש יש שם

שנתנו לו תקופות השנה

ונתן לו עיוורונו

לכל איש יש שם

לכל איש יש שם

לכל איש יש שם

שנתן לו אלוהים

ונתנו לו אביו ואימו

לכל איש יש שם

שנתן לו הים

ונתן לו מותו.

משפחת ליזרוביץ

משפחת ליזרוביץ התגוררה במגורי השוטרים והקצינים של מחנה עבודה לאסירים שהקימה משטרת המנדט מדרום לצומת אורן בשנות השלושים של המאה ה-20. על השמירה במחנה הופקדו שוטרים בריטים, חלקם ערבים. סביב למחנה הוקמה גדר תיל היקפית, ושני מגדלי שמירה מבטון בגובה שישה מטרים נבנו משני צידי המחנה.

ב-16.8.1938, פרצה למחנה כנופייתו של יוסף אבו דורה – מפקד הכנופיות באיזור ג'נין, עמק יזרעאל והכרמל – במטרה לשחרר את חבריהם הכלואים במחנה. סייעו בידיהם יוסף חאמדאן, שיהיה אסור במחנה בעבר, וכמה תושבים מהכפר עין חוד הסמוך שהכירו את המחנה מעבודות שונות שביצעו במחנה. לפני תקיפת המחנה, דאגו אנשי הכנופיה לחסום את הדרכים המובילות למקום בסלעים גדולים כדי למנוע הגעת תגבורת בריטית במהלך התקיפה. לאחר הפריצה למחנה, נמלטו ממנו עשרות עצורים, ואנשי הכנופיה פרצו לביתו של סגן מפקד הכלא, הקצין היהודי משה ליזרוביץ, וחטפו את בני משפחת ליזרוביץ: משה וברוריה אשתו, גיסו אליהו קירז'נר, שלושת ילדיהם: רחל, יפרח וחגי.

ששת החטופים הובלו רגלית באיומי נשק לנקודת פיקוד במטע זיתים סמוך. שם הופרדו הילדים מהוריהם והובלו על גבי סוסים בליווי אנשי הכנופיה מזרחה. לאחר מכן אבו דורה, האימאם ונכבדים ערביים נוספים דנו במשפט שדה מהיר לפי חוקי האסלאם את משה ליזרוביץ ואת גיסו אליהו קירז'נר למוות, והם נורו במקום. ברוריה, שהגיבה לאירוע בקללות ובצעקות, נורתה למוות אף היא. הגופות נלקחו משם ונקברו בבור בסמוך לעין חוד, מקום שבו לא ימצאו אותן הבריטים והיהודים. בעקבות החיפושים הקדחתניים של הבריטים באזור, הועברו הגופות למקום מרוחק יותר ולבסוף שרפו אותן כקילומטר וחצי מדרום לכפר.

אנשי הכנופיות הובילו את שלושת הילדים לאזור הכפר אלמנסי, שהיה מרכז בסיס כוחו של אבו דורה. רחל הופרדה משני אחיה, והילדים הועברו פעמים מספר בין הכפרים אלמנסי, אלכפריין ואם אל זינאת (הסמוך לכניסה למושב היוגב). רק לאחר יומיים, הפגישו בין רחל לאחיה, ולאחר שלושה ימים הוחלט לשחררם. לא לפני שנכפה על רחל לכתוב מכתב שישלח לעיתונות לאחר שחרורה:

**"אומה הצרפית הוא אומה אצילה ונוהגת באצילות.
כשהביאו אותנו קיבל אותנו אבו דורה והתנהג אתנו יפה.
לפי ההוראה הדתית. נתן לנו להוציא את הדרך.
אני ואחי היינו שבעי רצון מאד.
חתום: רחל ליזרוביץ."**

ב-20.8.1938, נלקחו הילדים על גבי חמורים בליווי שניים מאנשי הכנופיה עד לשדה תירס סמוך לקיבוץ משמר העמק. בילדים טיפלה הגננת חווה לין (אימו של חבר הכנסת לשעבר אמנון לין). לאחר ימים מספר, על פי הצעתו של יצחק בן צבי, הועברה רחל לפנימיית בן שמן. יפרח הועבר לפנימייה בשפייה וחגי הקטן נלקח לביתה של רבקה גורדון, אחותה של ברוריה, בתל אביב.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, נשתכחה פרשת היעלמותם של בני משפחת ליזרוביץ. ב-19.10.1962, פרסם העיתונאי אהרון אבן חן מאמר במעריב ובו ריאיון עם ערבי שהתוודה שהשתתף בפריצה למחנה. בעקבות כתבה זו, פנתה רחל ליזרוביץ לנציצקי לעיתונאי וביקשה ממנו שיעזור להעלות את הפרשה לסדר היום הציבורי, אבן חן שוחח עם עורך מעריב דיסנציק, והלה ביקש ממפכ"ל המשטרה רב ניצב יוסף נחמיאס לחקור את הפרשה.

ב-25.11.1962, מונה קצין המשטרה שלמה בן אלקנה לחקור את הפרשה. בן אלקנה היה איש הש"י בעבר, ערביסט, האיש שהקים את תחנת המשטרה בוואדי ערה, דובר ערבית רהוטה ומכיר היטב את מנהגי הערבים ואת תרבותם. ב-1963, הצליח שלמה בן אלקנה לפרוץ את מעגל השתיקה. עלי נימר אבו אל היג'ה, תמורת פרס כספי, הצביע על בור שבו הוטמנו גופות הנרצחים, בחפירה שנערכה במקום התגלו עצמות, ובבדיקה של המכון הפתולוגי באבו כביר הן זוהו כשרידי גופות של שני גברים ושל אישה.

באותה חפירה, לאחר ניפוי העפר, התגלו גם שני כפתורים. רבקה גורדון, אחותה של ברוריה, זיהתה את הכפתורים משמלה שתפרה לאחותה, ואף נשאלו עוד כפתורים זהים באמתחתה. זיהוי הכפתורים אימת סופית את זיהוי הגופות שנתגלו!

בתאריך 22 באוגוסט 1963, כ-25 שנה לאחר שנרצחו, נטמנו משה וברוריה ליזרוביץ ואליהו קירז'נר בקבר אחים בבית העלמין הישן בראשון לציון.

משה ליורוביץ

הכתבה שפורסמה למחרת החטיפה בעיתון "הבקר".

פעילות זיכרון: דרכים רבות להנצחה

מהי הנצחה? הנצחה נובעת מרצון של אדם לשמר את זכר יקיריו. הנצחה מספקת דרך להתמודדות המשפחות השכולות עם הפרדה הקשה מאחד מבני המשפחה. הנצחה מותירה בתודעה את הנופל ואת מורשת חייו.

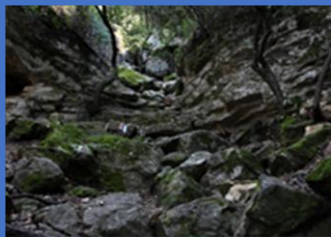
דרכי ההנצחה רבות ומגוונות בדיוק כפי שבני האדם שונים זה מזה. כל אדם הוא עולם ומלואו, ובהתאם לדרך חייו ולפעוליו צומחת ודאי דרך ההנצחה התאימה לו. במשחק שלפניכם תוצגנה דרכים להנצחת ההולכים.

השביל הרטוב

"השביל הרטוב"
נפרץ בעמק המעיינות על ידי חבריו של צביקה קפלן ז"ל, שנפל במבצע צוק איתן.

שבילי נעם

"שבילי נעם"
מסלול הליכה בכרמל לזכרו של נעם בהגון (באגין) ז"ל, שנפל ברצועת עזה ב-2003 עם שלושה מחבריו לצוות הטנק.

מצפור אמיר קרא

"מצפור אמיר קרא"
תצפית בצוק מנרה בגליל העליון המנציחה את זכרו של אמיר קרא, לוחם מודיעין שנפל בלבנון בשנת 1995.

מרוץ לשי"ר

"מרוץ לשי"ר" – להנצחת שיקו סבן ויפתח שלפורבסקי, שנפלו באסון המסוקים בשנת 1997, ולהנצחת רונן חיון, שנפל בלבנון באותה שנה, וליאור שי, שנפל בתאונת מסוק בשנת 2010.

הספסל של יעל

"הספסל של יעל"

סגן יעל יקותיאל נהרגה בפיגוע דריסה בירושלים בשנת 2017. ענת בן עמר ועמית גביש, חברי ילדות, יזמו והקימו ספסל זה לזכרה של יעל ולזכר השעות הרבות שנהגה לשבת כאן עם חבריה במהלך ילדותה והתבגרותה.

רחוב יצחק

אלי"מ יצחק רחמים נפל ב- 21.1.1990 בעת היתקלות עם מחבלים בלבנון. לאחר מותו, שונה שם הרחוב מרחוב אמיר לרחוב יצחק רחמים.

עין שוקו

מתן גדרי שירת בפלס"ר נח"ל. נפל ב- 8.6.2003, במהלך מרדף אחרי מחבלים בחברון. חבריו שיקמו את מעיין א-תינה הסמוך למבוא חמה בגולן ושינו את שמו ל"עין שוקו", הכינוי של מתן.

אופנובלס עינן

עינן שרעבי ז"ל נפל במבצע

"חומת מגן" בג'נין. עינן שירת כחובש קרבי, וחבריו מצאו דרך מיוחדת להנצחתו: "אופנובלס", אופנוע "איחוד הצלה" חדש שנתרם לזכרו. עינן ייזכר בפעילות להצלת חיים.

פרויקט ארוחה עשר

סמ"ר ליאל גדעוני ז"ל נפל בקרב עם מחבלים ביום האחרון של מבצע "צוק איתן". הוריו ומשפחתו בחרו להנציח את זכרו ב"פרויקט ארוחה עשר" – חלוקה של ארוחות עשר לילדים שידם אינה משגת לקנות אוכל.

גבעת תום ותומר

"גבעת תום ותומר"
גן בוטני לצמחי ארץ ישראל
המנציח את 73 נופלי אסון
המסוקים. נקרא על שמם של
תומר קידר מנגבה, שאביו יזם את
הקמת הגן, ושל חברו הטוב תום
כיתאין מנווה שלום.

אפשרות לצפות בשידור: "סיור בעקבות מחתרות"